

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis

De trots van Litouwen

De kunstenaar en componist Mikalojus Konstantinas Čiurlionis wordt in Litouwen beschouwd als nationaal icoon. Omdat bijna al zijn werk zich daar bevindt en het land na een korte periode van zelfstandigheid (1918-1939) deel werd van de Sovjetunie, bleef zijn werk in het Westen onbekend. Na de onafhankelijkheid in 1990 kwam een internationale herwaardering op gang met een reeks van tentoonstellingen overal ter wereld. Museum Belvédère is het eerste museum in Nederland dat een grote solotentoonstelling aan Čiurlionis wijdt.

TEKST: HAN STEENBRUGGEN

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875-1911) groeide op in de stad Druskininkai, in een in de Zuid-Litouwse bossen verborgen kuuroord, waar zijn vader als kerkorganist werkzaam was. De jonge Čiurlionis gold als een muzikaal wonderkind en kon dankzij financiële steun van derden studeren aan de prestigieuze conservatoria van Warschau en Leipzig. Tot de belangrijkste langere muziekwerken die hij componeerde behoren zijn *De Profundis* (1899), *Miške* (In het woud, 1901) en *Jūra* (De zee, 1903-1908). In 1902, na het voltooien van zijn muziekstudies, besloot hij een kunstopleiding te volgen en daarmee een lang gekoesterde wens in vervulling te laten gaan. Čiurlionis tekende al sinds zijn jeugd, maar nooit aan de hand van grote voorbeelden en aanvankelijk niet met de gedachte beeldend kunstenaar te worden. Dat hij zich als tekenaar en schilder ontwikkelde buiten de invloedssferen van de academies en kunstcentra, werkte uiteindelijk in zijn voordeel. Niet geplaagd door enige scholing tekende hij op intuïtie en ontwikkelde hij een volstrekt persoonlijke wijze van uitdrukken. En toen hij in 1902 aan zijn opleiding begon – eerst aan de Tekenschool van Warschau, vervolgens aan de plaatselijke academie – was hij al 27 jaar en eigenzinnig genoeg om zijn eigen koers te bepalen. Het stelde hem in staat, meer dan met zijn muziek mogelijk bleek, een eigen stijl te ontwikkelen die zich wezenlijk onderscheidde van die van tijdgenoten.

Niet gehinderd door enige scholing tekende hij op intuïtie en ontwikkelde hij een volstrekt persoonlijke wijze van uitdrukken.

Tot aan 1905 werkte Čiurlionis bij voorkeur met pastelkrijt om vanaf 1906 voornamelijk nog te schilderen met temperaverf. Omdat temperaverf snel droogt, kon hij, evenals met pastel, snel en zonder onderbrekingen doorwerken, hetgeen paste bij zijn temperament. Čiurlionis vond vooral inspiratie in het symbolisme en ontwikkelde tijdens zijn studiejaren in Warschau een warme belangstelling voor onder andere astronomie, biologie, theosofie en niet-westerse culturen. In zijn werk zou hij er veelvuldig uit putten. De kiemen van zijn rijke fantasie lagen evenwel in zijn kindertijd: de oude volkssprookjes en sagen die zijn moeder hem vertelde, de bossen en heuvels rond Druskininkai en de muziek. Dat alles verweven tot beelden met een sterk spirituele inslag, een kunst die de basis kon leggen voor een nieuwe, eigen Litouwse cultuur, werd zijn grote doel.

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, *Sonata No. 5 (Sonata of the Sea)*. *Allegro*, 1908, tempera op papier.

SONATES SCHILDEREN

In zijn werk zocht Čiurlionis steeds meer naar mogelijkheden muziek met schilderkunst te verbinden. Zo begon hij zijn schilderijen te voorzien van titels als *Sonate*, *Prelude* en *Fuga* en stelde hij ze steeds meer samen aan de hand van muzikale beginselen, zoals melodie, ritme, motief, harmonie, contrapunt, expositie, doorwerking en reprise. In de periode 1907-1909 schilderde Čiurlionis vijf sonates, die bestaan uit drie of vier delen. Een van zijn mooiste sonates schilderde hij in de Litouwse kustplaats Palanga, waar hij gedurende de zomermaanden van 1908 met zijn geliefde en toekomstige vrouw Sofija Kymantaitė (1886-1958) verbleef. Het drieluik lijkt een beeldende reactie op het symfonische gedicht *De zee*, het lange, meanderende muziekstuk dat hij kort daarvoor na jaren eindelijk had voltooid. In het eerste deel, het sprankelende *Allegro*, wordt de blik vanaf zee gericht naar land. De compositie omvat vijf horizontaal boven elkaar geplaatste lagen die ritmisch op elkaar inspelen en alle regels van perspectief negeren. Sierlijke patronen van zeeschuim en barnsteen stapelen zich op richting land, terwijl de uitgespaarde vorm van een meeuw het beeld ruimte verleent. Aan de bovenzijde van het beeldvlak herhalen de vormen van hoge golven zich in de goudkleurige heuvels met bomenrijen die als muziknoten het beeld afsluiten. In het meditatieve *Andante* lijken verschillende, transparante beeldlagen voor en over elkaar te schuiven in een visionaire

Het drieluik *Sonate van de zee* is een beeldende reactie op zijn lange, meanderende muziekstuk *De zee*.

verbeelding. De voorstelling van de zich onder water bevindende stad en die van de op een hand balancerende zeilboot ontleende Čiurlionis aan oude Litouwse volksverhalen. In het slotstuk, de *Finale*, richt de blik zich op een hoog golvende zee, die zich opent als een enorme muil en de stuurloos dansende zeilscheepjes dreigt op te sloppen. Dit laatste beeld herinnert aan de beroemde prent *De grote golf* van de meester van de Japanse houtsnedekunst, Hokusai. Waar deze echter een immense golf van zijaanzicht toont, kiest Čiurlionis vooraanzicht, daarmee de dramatiek tot een uiterste opzwevend. Boven de kleine boten heeft de kunstenaar in schuimende letters zijn initialen MKČ aangebracht. Vormt het mystiek geladen middendeel met ter weerszijden een decoratieve en een dramatische zee-fantasie een overtuigende drie-eenheid, de sonate blinkt ook uit door subtiele tonale overgangen, vlakverdeling en balans tussen de gedetailleerde tekening en vlotte penseelschildering.

Het drieluik *Sonate van de zee* behoort tot de vele topstukken die gedurende het voorjaar te zien zijn in Museum Belvédère. Ze zijn alle afkomstig uit het naar de kunstenaar vernoemde M.K. Čiurlionis Museum voor Schone Kunsten te Kaunas, het museum dat vrijwel de gehele nalatenschap van de kunstenaar beheert. Dankzij de inzet van Litouwse politici, academici en kunstenaars kon deze na Čiurlionis' overlijden in 1911 worden veiliggesteld. In 1925 werd de collectie – zeven jaar na de eerste onafhankelijkheid – ondergebracht in een speciaal daarvoor ingerichte galerie in de toenmalige hoofdstad Kaunas. In 1936 verhuisde de collectie vervolgens naar het nieuwe Vytautas de Grote Cultuurmuseum, dat in 1944 werd omgedoopt tot M.K. Čiurlionis voor Schone Kunsten. Tot op de dag van vandaag vormt het werk van de kunstenaar daar het hart van de museale collectie en de trots van een jonge natie.

BEZOEKEN

Mikalojus Konstantinas Čiurlionis.

Beyond Heaven and Earth

24-02 t/m 09-06

Museum Belvédère

Heerenveen-Oranjewoud

www.museumbelvedere.nl